

שיח יצחק

מאמר א.

כל המחליף בדיבורו כאילו עובר עבודה זרה, כתיב הכא (בראשית כ"ז, י"ב) והייתי בעיניו כמתעתע, וכתיב התם (ירמיה י', ט"ו) הכל המה מעשה תעתועים (סנהדרין צ"ב, ע"א).

במסכת מגילה (י"ב, ע"א) איתא: שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי, מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הרור כליה? ... אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים.

כדי לבאר מאמרי חז"ל המובאים לעיל נקדים לבאר איזה פסוקים שבתורה, הנה מצינו שצותה רבקה ליעקב אבינו להחליף בדיבורו, כמו שנאמר (בראשית כ"ז, ח'—י): ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך, לך נא אל הצאן וכו'. והוא השיב לה: אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה. ענתה לו אמו: עלי קללתך בני. יש לשאול, למה הוסיף יעקב את המלים "ולא ברכה", הרי כבר אמר: "והבאתי עלי קללה? ועוד יש לשאול, מה היתה תשובת רבקה? וכי מה בצע ליעקב אם תחול הקללה על רבקה אמו? אבל גראה, דהנה במועד קטן (דף ט', ע"א) איתא: ר' יונתן בן עסמי ור' יהודה בן גרים תנו פרשת גדרים בי ר' שמעון בן יוחאי וכו'. א"ל לבריה, בני אדם הללו אנשים של צורה הם, זיל גביהון דליברכוך, אזל... אמרו ליה: יהא רעוא דתורע ולא תחצד, תעייל ולא תיפוק, תיפוק ולא תעייל, ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך... כי אתא לגבי אבוא אמר ליה: לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צעורן וכו'. א"ל: הנך כולהו ברכתא גיגהו. וביאר במהרש"א בחידושי אגדות (ד"ה א"ל יהא), דלחדודי עבדו הכי לראות אם יבין דבריהם. ונראה כי גם רבקה כשאמרה ליעקב ועתה בני שמע בקולי, לימדה אותו לשנות ולהחליף בדיבורו, כדי שייראה כעשו אחיו. על זה השיב לה יעקב: אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע, ואם כן אהיה חוטא לאלקים שאחליף בדיבורי, וכל המחליף בדיבורו כאילו עובד עבודה זרה, ואולי ירגיש אבי בזה, והבאתי עלי קללה גמורה, ולא ברכה בלשון קללה. וכאשר התבוננה רבקה וראתה כי הצדק עמו ודבריו כנים, אמרו לו: אל תירא, כי עלי קללתך בני, כלומר, בכוחי להפוך לך את הקללה לברכה, ותהיה הקללה רק לפנים, ולכן אך שמע בקולי. אלא שבאמת יש לשאול, במה יכופר עון יעקב שחטא בזה שהחליף בדיבורו? ולכאורה היה נראה לומר שיענש במה שיקללו אביו לפנים,

כשם שנתכפרו ישראל בדורו של אחשורוש, בגזירת אחשורוש שלא היתה אלא לפנים. אבל באמת אין עונש יעקב דומה לעונשם של ישראל. שהרי אף על פי שגזירת אחשורוש להרוג את כל היהודים לא היתה אלא לפנים, מכל מקום המה פחדו פחד אמיתי וסבלו צער גדול, כי לא ידעו שהקב"ה יצילם, והצער הזה שבא להם היה בו כדי שיתכפר להם על מה שחטאו. אבל יעקב אבינו הלא היה בטוח בדברי אמו כי תהפוך לו את הקללה לברכה ולא היה לו מקום להצטער, ואם כן במה נתכפר עונו שהחליף בדיבורו, האם רק בפתח שיקללו אביו לפנים? וגראה שעל כן סיבב הקב"ה מסבב הסיבות שלא יכירו אביו, וברכו יצחק ברכה גלויה ואמתית ולא ברכה שהיא רק לפנים, נמצא שחטאו של יעקב בזה שהחליף בדיבורו לא נתכפר עדיין כלל, והיה ממש כמו ישראל בדורו של אחשורוש, שהם לא חטאו אלא מיראה ויעקב לא החליף דיבורו אלא במצות אמו, לכן נתגלגל לו הדבר שיהיה לו פחד מות מצד עשו אחיו, והיה מוכרח לברוח מפניו, ואלפו רדף אחריו והשיגו ושדד ממנו את כל אשר היה לו (כמובא ברש"י בראשית כ"ט, יא'), והרי זה דוגמת עונשם של ישראל שבאותו הדור. אלא שמכיון שעונו של יעקב היה קל, שהרי החליף בדיבורו רק מפני מצות אמו, לכן גם עונשו היה קל, והיה בידו לברוח מפני עשו אחיו, כמו שיעצה לו רבקה אמו, שנאמר (בראשית כ"ז, מ"ג) ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך. אבל ישראל שבאותו הדור לא היה להם לאן לברוח, כי אחשורוש מלך בכיפה, והיינו משום שחטאם היה גדול. והנה אף על פי שכאשר נודע הדבר ליצחק אביו, אמר (שם כ"ז, ל"ג): גם ברוך יהיה, הרי שמחל לו על שהחליף בדיבורו, בכל זאת נחשב הדבר עוון ליעקב והוכרח לברוח מפני עשו אחיו. ולמדין אנו מזה כמה חמור הוא איסור החלפת דברים. על כן יהיה כל אדם זהיר מאד לבל יחליף דיבורו, ואפילו רק לפנים, ויהיו כל דבריו אך ורק דברי אמת וצדק.

אלא שצריכים אנו להבין, למה דומה המחליף בדיבורו לעובד עבודה זרה? וגראה לומר, דהנה ידוע כי השמש והירח משפיעים רוב טובה בעולם, כמו שנאמר (דברים ל"ג, י"ד) וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים. פירשו המפרשים (שם) שהשמש והירח מבשילים וממתקים את הפירות, כמו כן השמש והירח והכוכבים והמזלות משפיעים על העולם, כמו שנאמר ((שם ד', י"ט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים וכו' אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים. פירשו הרמב"ן והאבן עזרא (שם) כי אומות העולם המה תחת השפעת הכוכבים והמזלות. אבל רש"י פירש שם בלשון אחר, אשר חלק לאלוהות. והוא כי ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע י"ד, י'). כי אם אמת הדבר שהכוכבים והמזלות משפיעים על העולם, הרי לא בכוחם ועוצם ידם הם עושים כן, אלא רק ה' יתברך פועל זאת, ולא ייעשה שום דבר בלי רצונו ית'.

שיח יצחק

רנט

וזה כוונת הכתובים, דמצינו (דברים ל"ג) שאחר שבירך משה רבינו ע"ה את יוסף בכל מיני ברכות: ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת וממגד תבואות שמש וכו' הוסיף ואמר: ורצון שוכני סנה. ויש לבאר, למה ראה משה רבינו ע"ה להוסיף אחר כל הברכות "ורצון שוכני סנה", הרי כבר ברך בכל ומת התכוין בזה? והנראה לומר, שרמו בזה שאם כי הארץ מתברכת ממגד שמים מטל וכו' וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים וכו', בל נדמה בנפשנו שגרמי השמים בעצמם יש להם כח להשפיע על העולם מבלי כח השי"ת. לא כן הדבר, אלא הכל הוא על ידי רצון שוכני סנה. ואמר שוכני סנה, כדי להורות שכמו שהסנה הוא מצד עצמו ריק וחסר מכל שלימות, ובכל זאת אם רצונו יתברך הוא משפיע עליו מקדושתו, ואז גם הסנה וגם המקום שמסביבו מתקדשים, כמו שנאמר (שמות ג', ה') של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא.

טעם אחר לזה גוכל לומר, כי השי"ת רמו למשה רבינו ע"ה שלא יסרב בשליחותו מצד ענוותנותו, שלא הגיע למעלה זו להיות שליח להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. ורמו לו הקב"ה שכשם שהסנה אינו במדרגה שיכול להשפיע טובה לעצמו וכל שכן לזולתו, בכל זאת ברצון הבורא יתברך יכול הסנה להשפיע גם על זולתו. ולכן כאשר אמר לו השי"ת למשה: לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. ענה לו משה: מי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג', י"א). כלומר, אין בי שום מעלה יתירה, ודברי לא יהיו נשמעים באוני המלך. השיב לו השי"ת: כי אהיה עמך, וזה לך האות. כלומר, שאף אם אתה חסר השלימות ואינך יכול להשפיע, אבל כשאני אהיה עמך ודאי תוכל להשפיע טובה על זולתך. וזה יהיה לך לאות, הסנה יהיה לך לאות, כמו שפירש רש"י שם. כיוצא בזה גם גרמי השמים המה משפיעים על זולתם ממה שהם מקבלים מאת השי"ת. דוגמא לזה אנו מוצאים בטבע בני אדם, האבות משפיעים טובות על בניהם, אף על פי שהם מצד עצמם חסרים מכל וכל ואינם משפיעים רק מה שהם מקבלים בשפע ממנו יתברך, שהוא האב האמיתי. כשהבנים הם בנעוריהם אינם מבינים מי הוא האב האמיתי ואינם מכירים שאביהם הוא חסר וריק מכל, ומה שהוא משפיע עליהם הוא רק מה שהוא מושפע ממנו יתברך, ולכן השם אב אצלם הוא בגדר עצם ראשוני, כי הוא בעיניהם ראש וראשון המשפיע עליהם, ואלו ישברו עד אשר יגדלו. אולם כאשר יגדלו הם מבינים שאבינו שבשמים הוא הסיבה הראשונה, והוא האב האמיתי שלהם וגם של אביהם. וכך מצינו ביוסף הצדיק שאמר לאחיו (בראשית מ"ה, ח'): וישמיני לאב לפרעה, והכוונה שפרעה מושפע ממנו. וכמו שאמר לו פרעה (שם מ"א, מ'): אתה תהיה על ביתי. וכן נקרא הרב בשם אב, כמו שנאמר (מלכים ב' ב', י"א—י"ב) ויעל אליהו בסערה השמים, ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי, כי הרב משפיע מתורתו שהושפע ממנו יתברך, על תלמידיו.

והנה מה שכתבנו שכל צבא השמים מקבלים השפעה מאת ה' יתברך, ואותו שפע הם מורידים לארץ, כן היא האמת, אבל לא כן דעת אומות העולם. הם סבורים, שכל גרמי השמים משפיעים בעצמם ובכוחם ואינם מקבלים שום השפעה מזולתם, ולכן הם עושים צורות של השמש והירח והכוכבים מעץ ואבן, וקוראים להם אבי אתה, אתה דווקא, כי לדעתם הוא האב העצמי. ולכן הוכיח הנביא ואמר (ירמיה ב', כ"ז): אומרים לעץ אבי אתה, כי מתרעם הוא על עם ישראל, איך נבערו מדעת ולא יבינו כי המה רק גרמים לבד בלא שום כח השפעה עצמי. ואילו היו קוראים לצורות אשר עשו ידיהם אבי בלבד, החרשתי, כי אפשר היה לומר שלא אמרו כן אלא על דרך החיבה, מכיון שדרכם עוברת ההשפעה. אבל עתה שמוסיפים ואומרים גם תיבת אתה, אם כן הם מדגישים ומעידים שהעץ הוא לדעתם אביהם האמיתי, אשר ממנו בא להם השפע ואילו ראוי להתפלל, על זה מתרעם הנביא, איך לא ישכילו להבין כי אין בכח האלילים לעשות מאומה בלי השפעה מאת ה' יתברך. לכן נאמר (דברים י"א, ט"ז—י"ז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וכו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר, כמאמר הנביא (ירמיה י"ד, כ"ב) היש בהבלי הגוים מגשימים? כי רק ה' הוא הנותן גשם ומטר, ולכך נקוה רק אליו. וזהו שהמתחילי בדיבורו, כלומר, שעושה השמש והירח כאילו הם משפיעים מצד עצמם, הרי הוא כעובד עבודה זרה.

מאמר ב.

כאשר נסתלק רבה של סלובודקה לבית עולמו בא רבה של קובנה להספידו. בתוך דברי ההספד פנה הרב לבני קהילת סלובודקה שלא ימנו עליהם רב חדש במשך שנתיים. במשך הזמן הזה הוא מקבל על עצמו את עול הרבנות של סלובודקה ואת השכירות ישלמו לרבנית אלמנת הרב. כאשר עברו השנתיים, שר הרב מקובנה מרכבה ונסע בלויית סופרו לסלובודקה. שם שלח לקרוא לשבעת בעלי הבתים הנכבדים ביותר בעיר ובנוכחותם צוה לסופרו לכתוב כתב רבנות לרב מבאלטירמאנץ שיתמנה לרב בסלובודקה, וביקש מאת הנמצאים שם לחתום את שמותיהם. עמד אחד מבעלי הבתים והעיו פניו כנגד הרב מקובנה ושאל: רבינו, הלא חתן עוד לא ראה את הכלה, ואולי היא בעלת מום? עמד הרב מקובנה על רגליו ואמר: הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול. סלובודקה אינה אלא אחת מרחובות קובנה עירי ומקום רבנותי, ובידי הרשות ליתן לה רב לפי כבודה, ופנה ואמר לסופר: בוא ונחזור לביתנו. אז פתח האיש המתחצף וקרא: רבי, מחול נא לי. אנכי אחתם ראשון. בטוח אני כי הרב שנחת לנו יהיה גאה וטוב עבורנו. והמה שלחו תיכף את כתב הרבנות לרב הנ"ל, וקבלו אותו בכבוד, כי כן צוה הרב מקובנה.

פעם אחת הסכימו עשירי קובנה בינם לבין עצמם ובנו לעצמם בית כנסת לפי רוח המתחדשים, בנין מפואר ומגדל בראשו כדרך הנכרים, ולא היה ניכר בו אם הוא בית כנסת או להבדיל בית חפלה של נוצרים. עמד הרב מקובנה וגזר להסיר המגדל. בין המתפללים באותו בית כנסת היה אחד עו פנים, עמד ואמר בענות מצח כי לא ישמעו לרב בשום אופן להסיר המגדל, מאחר שאין הרב בא להתפלל לבית הכנסת הזה, אם בן אין לו הרשות לומר למתפללים הקבועים מה לעשות. אבל יתר הקהל לא היו עמו בעצה ושמעו לרב, וע"פ דרישתם הסירו את המגדל. לימים אירע שאחד מנכבדי המתפללים בבית הכנסת הנ"ל עשה סעודת ברית מילה, וכיבד את הרב להיות הסגדק. כן הזמין גם את קהל המתפללים להשתתף עמו בשמחתו ובסעודה של מצוה. בין הקרואים נמצא גם אותו עו פנים. כשהגיע הרב למקום השמחה נתן שלום בסבר פנים יפות לכל העומדים שם ובתוכם גם לאיש שהעיו פנים. תמהו כל הנמצאים על מעשה הרב וחשדהו בלבם כמתחנף לרשע. אבל לבעל השמחה לא נתן החשד מנוח. טרם שוב הרב לביתו, לבש בעל השמחה עוז ואמר לרב: "רבינו, כל הנמצאים כאן תמהים ומתפלאים על כבודו, מה ראה ליתן שלום לזה האיש?". פתח הרב והשיב: אף אני לשם שמים ולטובה נתכוונתי, ומי יודע אם לא חצמח מזה תועלת לעתיד. לא עברו ימים מרובים עד שהחליטה הממשלה הרוסית לבנות מבצר גדול בקובנה כדי להגן על הארץ מפני הגרמנים, ומלאכת הבנין נמסרה ליהודי אחד. כשנגמרה הבניה והמבצר עמד על תילו קיבל שר העיר הרוסי מכתב מאחד בן בלי שם, בו נאמר כי הקבלן היהודי שבנה את המבצר מכר את תמונת הבנין לגרמנים וע"י כך גילה כל סודות המבצר. הקבלן היהודי נאסר מיד והושלך אל בית הכלא ודין מות היה צפוי לו. כמר נפשם באו בני משפחת הקבלן היהודי אל הרב מקובנה והתחננו לפניו שיציל את קרובם החף מפשע. מיד שכר הרב מרכבה ונסע לבית הגביר עו הפנים, וביקש ממנו שישתדל לשחרר את האסיר מבית הכלא. לאחר שהרבה הרב להפציר בו אמר אותו גביר לרב: לו היו גותנים לי מלוא ביתי כסף וזהב לא הייתי הולך בהשתדלות זאת, ורק מפני הרב איני יכול להשיב ובקולו אני שומע לילך. וכך היה. בערב בא הגביר לבית שר העיר והשתעשע עמו בדברים וטייל עמו בגנו, כי היו אוהבים. בתוך הדברים שאל אותו הגביר כבדרך אגב אודות היהודי האסיר. ענה לו שר העיר: כך וכך היו הדברים. שאל אותו הגביר: אולי אין זו אלא עלילת דברים? מפני ידידותם עשו דברי הגביר רושם על שר העיר והלה אמר: אם כן, נבקר במקום המעשה ונחקור ונדרוש אם אמת הדבר. למחרת באו שניהם אל המבצר ודרשו וחקרו את כל העובדים שם אם ראו או שמעו אודות הבונה איזה דבר אשר לא כדת. כולם העידו שלא מצאו בו שום פגם. כשמוע זאת

שר העיר צוה להוציא לחפשי את היהודי האסור. בוא וראה כמה גדולים דברי הרב מקובנה.

מאמר ד.

זכורני, כד הוינא טליא קרה בעיר סלובודקה הסמוכה לקובנה מעשה זה. אשה אחת עניה, קנתה אווה לשבת, וכאשר פתחה אותו להכשירו מצאה ליקוי בבני המעיים. הלכה האשה לשאול פיו של תלמיד חכם שהיה גר בשכנוחה אם האווה כשר. אותו תלמיד חכם בקי היה בהוראת איסור והיתר לעצמו אלא שלא שימש ברבנות והיה סוחר ביינות. עיין הלה בשאלה, ופסק דינו של האווה לטריפה. האשה שהיתה עניה ולא יכלה לעמוד בהפסד האווה, לא סמכה על פסק דינו, והלכה ושאלה את המרא דאתרא, הגאון הצדיק מלעכעוויץ, והוא הכשיר את האווה. יצאה האשה מביתו של הרב שמחה וטובת לב. תיכף ומיד הלכה לבית סוחר היין שפסק לאיסור, ואמרה לו: אם אינך בקי כדיני טריפה מדוע אתה פוסק שאלות ומפסיד ממונם של ישראל? כשמוע הסוחר את דברי האשה, חרה לו היטב. אמר לה: אמרי נא לי אשה, כמה שילמת עבור האווה? השיבה לו: שני רובל כסף. הוציא הסוחר שני רובל כסף מכיסו ואמר לה: הא לך דמיו ותני לי את האווה. עשתה האשה כן ומכרה לו את האווה. מיד קרא סוחר היין לאחד מפועליו ואמר לו: קח מיד את האווה וסע אל הגאון מקובנה לשאול אותו אם האווה הוזה כשר. הימים היו ימי חנוכה והחורף עמד בעיצומו, שלג כבד כיסה את פני האדמה והקור היה גדול. כאשר בא השליח לפני הרב מקובנה שאלו הרב: מה חפצך? השיב לו הפועל: שאלה יש לי לשאול על האווה שבידי. שאל אותו הרב: מאין באת (כי ראה שהיו בגדיו מכוסים בשלג, וקרה וכפור כיסו את ראשו ואת שערות זקנו)? השיב לו: מסלובודקה אני בא. אמר לו הרב: כלום אין רב בסלובודקה, והלא רב מומחה וצדיק ובקיא בהוראה שרוי בתוכה? אמור לי כל המעשה ולמה באת אצלי. פחד גדול נפל על הפועל מפני חכמת הרב וסיפר ברעדה כל המעשה. מיד פתח הגאון מקובנה ואמר: שוב אין אני צריך לעיין בשאלה זו, כי כדברי המרא דאתרא כן הוא. לך ואמור לו לסוחר היין שאסור לו לפסוק שאלות לאחרים כנגד הרב, ואם ימשיך לפסוק במקום המרא דאתרא אף את יינו אסור. קיבל הסוחר את דבריו של הרב מקובנה על עצמו ולא פסק מאז והלאה שום שאלות במקום המרא דאתרא.

דרוש לערב סליחות

מנהג ישראל הוא קודם הימים הנוראים לעמוד ממטתם באשמורת הבוקר להשכים לבית הכנסת ולומר סליחות. מקור המנהג הוא מן הכתוב (איכה ב', י"ט) קומי רוני בלילה לראש אשמורות. אבל גם על החווה יש לשאול: למה קרא לקום דווקא בראש אשמורות, הלא לא דבר חדש הוא אצלנו לומר סליחות, ואנחנו אומרים אותן גם לאחר חזרת הש"ץ, ואם כן מה טעם יש להשכים לאמרן בימים אלו? אבל הדבר יובן על פי משל. מעשה באדם שהיה גר אצל בעל בית אחד, ומנהגם היה שבראשית כל שנה ושנה היו כותבים מחדש את חוזה השכירות ביניהם. בקרב הימים ירד אותו אדם ממעלתו עד אשר הרגיל עצמו לשחות לשכרה כדי להשכוח את צרת לבו. כאשר התקרבה ראשית השנה והגיעה שעתו של אותו אדם ללכת אל בעל הבית כדי לחתום על חוזה השכירות, קראו בני הבית לאביהם ואמרו לו שישכים אצל בעל הבית בבוקר קודם שיבוא אל פיו המשקה המשכר, למען יבין לדבר לפניו כראוי, ועל ידי זה יוכל להשיג תנאים יותר טובים בחוזה השכירות החדש. אף אנחנו כאותו אדם, טרודים אנו כל השנה בטרדות הזמן והבלי הימים מטמטמים את לבנו, ולכן כאשר תגיע השעה להשיג את החוזה החדש מלפני הקב"ה לקראת השנה הבאה, טוב הדבר לנו לבקש ולהתחנן לפניו בדעה צלולה. לכן אנו משיכמים לקום לפנות בוקר ובעוד ליל, טרם נשחכר מטרדות הזמן והבלי, ואז נבין היטב מה לבקש מאת השי"ת.

אחי ורעי, עוד טעם אחר יש בדבר. מדרך העולם כאשר אדם נוסע ביום השוק ליריד הוא מקדים לצאת לפני עלות השחר, כדי שלא יפסיד מזמן היריד אף רגע בגלל הנסיעה. אף אנו יוצאים ל"יריד" הגדול, הוא יום הדין, ואנו מכינים עצמנו קודם שיתחיל, כדי שמיד עם התחלת הדין יהיה לבנו מוכן לתפלה ותחנונים. ועוד אנו צריכים ליתן אל לבנו. כשאדם הולך ליריד, אשתו ובני ביתו יוצאים עמו ללוותו, וכל אחד בקשתו בפיו. זה אומר: אבא, הבא לי מתנה פלונית. וזה אומר: הבא לי מתנה אלמונית. זה מבקש לעצמו שעון יפה, וזה מבקש מלבוש נאה. אבל אשתו, אם הבנים, היא עומדת מן הצד ושפתיה ממללזת ואומרות: אני איני מבקשת דבר, רק שתחזור בשלום, כי אתה הוא המפרנס אותנו. לכן שמור עצמך היטב לבל תנוק חלילה. אחי, בני קהילתי, הן אנחנו הולכים היום לסליחות, בבוקר אנחנו אומרים לבני ביתנו כי פנינו אל היריד הגדול, בו נקנה זנכין עבור השנה החדשה את כל צרכינו. והנה אחד מבין הבנים מבקש: הבא לי שלום ובריאות הגוף, השני מבקש פרנסה טובה, אבל נשוחיגו אומרות: בקש חיים עבורך, כי בלעדיך למה לנו חיים. אולם, למה נרבה דברים, לא ליריד סתם אנו הולכים, בי

אם לקראת יום הדין הגדול והנורא. עומדים אנחנו ליחן דין וחשבון על העבר למען נוכל לקנות חיים עבור השנה החדשה. אנחנו אומרים בסליחות: "לא כחסד ולא במעשים באנו לפניך, כדלים וכרשים דפקנו דלתיך". כי אין בידינו במה לקנות עבור השנה החדשה, כי אין בנו מעשים טובים, רק כדלים וכרשים דפקנו דלתיך.

אחי זרעי, דומים אנו לאדם אשר יצא מביחו והבית סגר אחריו במגעול וברית ואי אפשר לצאת ולבוא. פתאום פרצה אש בתוך הבית פנימה. אולם לבית אי אפשר לבוא ולכבות, להיכנס ולהציל, כי הדלת סגורה ומסוגרת. בני ביחו צועקים ומתחננים על נפשם: חושו להצילנו. אבל אין איש יכול להצילם. והנה לפתע חזר האב ארון הבית ופתח הדלת, כי המפתח בידו. אף אנחנו כן. השי"ת חתם דיננו בראש השנה ויום הכיפורים שעברו, ואנחנו צועקים לישועה במשך כל השנה, והנה השי"ת נגלה עלינו שנית ובא לשמוע אנקתנו ולהטיב גור דיננו. נבקש אפוא בלב טהור ורוח נכונה מאת אבינו שבשמים שיציל אותנו ויחיש פדותנו.

אחי זרעי, שני מיני רכבות יש בעולם. יש רכבת מהירה, הנוסעת דרך רחוקה מבלי לעצור בתחנות ביניים. ויש רכבת אטית, העוצרת בכל תחנה ותחנה. והנה הנוסע ברכבת האטית יש בידו לקנות כרטיס נסיעה בכל תחנה שהרכבת נעצרת בה. ואם יסע דרך קצרה בלי כרטיס אפשר שיסלחו לו. אבל הנוסע ברכבת המהירה חייב לפקוח עיניו לבל יעברו מן התחנה הראשית והלאה בלא כרטיס נסיעה, כי אם יעברו את התחנה ולא יכין בידו כרטיס נסיעה יורידוהו מן הרכבת. אוי ואבוי לו למי שעצם את עיניו והסית דעתו מלהכין עצמו בתחנה הראשית למען יוכל להמשיך בנסיעתו. אף אנחנו נמצאים היום בתחנה הגדולה ביותר בעולם. כי במשך שנה יש לנו שתיים עשרה תחנות, אבל היום אנו נמצאים בתחנה הגדולה, שממנה אנו יוצאים למסע כל השנה כולה. כבר ראינו רבים שנשארו באמצע הדרך ולא עלה בידם להמשיך ולנסוע הלאה עד סוף השנה, יען שכחו להכין בידם כרטיס עבור כל השנה. יש כאלו אשר הורידו אותם מן המסע באמצע השנה, ויש אשר הורידו אותם בתחילת השנה או בסופה. לכן התעוררו נא אחי לבל נאחר את המועד אשר בו צריכים אנו להכין את עצמנו, למען נוכל להמשיך במסע, עד בוא גאולתנו לשוב אל ארץ אבותנו.

מ א מ ר ו.

מספרים עליו על הסבא קדישא משפאלה שפעם אחת יצא אל מחוץ לעיר, ופגש בדרכו איכר אחד שעומד אצל עגלה טעונה שקי תבואה. פנה האיכר אל הסבא משפאלה וביקש מאתו לעזור לו להרים מן הארץ אחד השקים שנפל מן העגלה.

ענהו הקדוש משפאלה, שאין בכוחו לעזור לו. הרעים עליו האיכר בקולו ואמר: לא כי, אלא יכול אתה ואינך רוצה. בשוב הסבא קדישא לביתו אמר, שלמד מאיכר זה מוסר השכל גדול, יכולים אנחנו לעבוד את ה' אלא שאיננו רוצים.

מאמר ז.

לראש השנה

תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו, כי חק לישראל הוא משפט לא-להי יעקב (תהלים פ"א, ד'). כתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה, ה"ד: אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר, עורו ישנים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם ותפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, ע"כ. כדי להבין את הרמז של השופר ולמה משתמש הרמב"ם בכינוי "ישנים ונרדמים" לבני אדם שהם עסוקים בהבלי העולם, עלינו לעיין במשמעות חלוקת הזמן לשנים וחדשים. ימי השנה דומים למסע ארוך שיש בו שתיים עשרה תחנות. ראשי החדשים הם התחנות הקטנות, ואילו ראש השנה היא התחנה הגדולה הראשית. והנה כשארם נוסע ברכבת אשר תעצר בכל תחנה קטנה, עליו להיות זהיר להשקיף בעד החלון בכל פעם אולי כבר הגיע עתו לרדת מן הרכבת. ואם נפלה עליו תנומה ונרדם, אין אסונו גדול, שהרי עוד מעט תהיה תחנה שניה קרובה. מה שאין כן מי שנוסע ברכבת הנעצרת מתחנה ראשית לתחנה ראשית, נח כרגיל במקומו ללא מגור ודאגה, יען כי הדרך רחוקה ויש לו שהות. אבל כאשר יגיע קרוב לתחנה הגדולה אזי או לו ואבוי לנפשו אם יגום או ישן ויסית דעתו ממטרת נסיעתו, שאם לא ירד במקום הצריך לו, יצא מדרכו דרך ארוכה וקשה יהיה לו לחזור למקום הנחוי.

אחי זרעי, אנחנו נוסעים כל השנה מתחנה לתחנה, מראש חודש לראש חודש. אנשים יראי ה' פוקחים את עיניהם בכל ערב ראש חודש ועושים חשבון נפשם לידע מה הוא מצבם ביראת ה', ואם הגיעו לתחנה הראויה, אם נשאו בחודש שעבר חייבים ואשמים, בזה שהחסירו בעשיית המצוות, אזי תיכף ישלימו זאת. ואם נרדמו בראש חודש אחד, יתעוררו לעשות חשבון הנפש בחודש הבא. אבל בני אדם הנוסעים כל השנה בלי תחנות וכל אחד הולך בשרירות לבו ולא יזכור את חובתו לה', הנה בהגיע ראש השנה אשר היא התחנה הגדולה ואף אז אינו מתעורר לעשות חשבון הנפש, הוא ימצא בכל רע. ועוד, מדרך העולם הוא שאין הממונים על הרכבת מקפידים על אדם שלא הכין בידו כרטיס נסיעה בשביל נסיעה קצרה, ואינם אלא מתרים בו שלא יעשה עוון זה פעם שניה. אבל מי שנתרשל מלהכין כרטיס נסיעה לדרך ארוכה, מקפידים ומדקדקים עמו ומגרשים אותו

מן הרכבת באמצע הנסיעה. ועל כן מי שנרדם ולא חזר בתשובה בראש חודש אחד נותנים בידו את החודש הבא לתקן מעשיו. אבל מי שנרדם וישן ולא חזר בתשובה גם בראש השנה, לזה אין מספיקים בידו לחזור בתשובה. אחי ורעי, הלא בעינינו ראינו כמה וכמה אנשים אשר לא זכו להגיע לראש השנה ותורדו ממרכבת החיים באמצע השנה יען אחרו להכין לעצמם רשות נסיעה עבור השנה החדשה. והנה כל אחד מאתנו מברך "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". אולם הביטו וראו אם כל האנשים אשר ברכו בשנה שעברה מברכים גם היום. הרי כמה וכמה אינם אתנו בראש השנה זה ואינם מברכים ברכה זו כמו שברכו בשנה שעברה. ודבר זה הוא מסיבת התרדמה והשינה אשר נפלה עליהם בראש השנה שעבר, וכמו שאמרו חז"ל: האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה (דרכי משה, טור או"ח סי' תקס"ז משם הירושלמי). לכן חוקעין בשופר לעזור אותנו לבל נאחר את שעת ההתכוננות לגסיעה מהשנה שעברה לשנה הבאה. ויהי רצון שהשי"ת יכתבנו ויחתמנו לחיים טובים, אמן.

מאמר ח.

יסופר מהגאון הדרשן ר' וועלועלע מווילנא, שבשעה שנתקבל לראשונה כמגיד משרים בעיר, נתרעמו על כך רבני העיר והמו"ץ, כי אמרו: עיר מלאה רבנים וחכמים כווילנא אינה זקוקה למגיד, שאין כוחו אלא בפה. כאשר בא אל הדרשה בפעם הראשונה פנה אל הרבנים והדיינים ופתח ואמר: רבותי, אספר לכם מעשה שהיה. בעיר אחת היה בעל בית קמצן אשר היה עוסק בגידול תרנגולות, אבל מנהגו היה לקמץ מאד באכילתו. פעם אחת קנה אותו בעל בית תרנגול ונהג בו כמנהגו כל הימים עם התרנגולות. היה התרנגול רעב והחל לקרוא בקול גדול. אמר בעל הבית למשרתו: הנח לפניו זרעונים ויאכל, כי לא אוכל לסבול את צעקותיו. או קרא התרנגול הזה לשאר התרנגולות ואמר להן: אכלו חברותי כמה שלבכם חפץ. השיבו לו: מה נעשה מחר, כאשר נגמור לאכול את הזרעונים? השיב להן התרנגול: מחר אצות ואצעק שוב ויתן עוד זרעונים. אמרו לו: אם כן נקרא ונצעק גם אנחנו ויתן גם לנו זרעונים. ענה להן התרנגול: אתן אינכן רשאים לצעוק, כי מנהג העולם הוא שתרגולת שקראה כתרנגול, שוחטין אותה (עיין יו"ד סימן קע"ט, סי' ג'), אבל אני אקרא ואצעק במקומכן. אף אנחנו, רבותי, כיוצא בתרנגולות אלו. אם אני עמכם, אזי כאשר אקרא אני, יהיה גם לכם, שדרכו של דרשן לצעוק ולהתריע על הציבור. אבל אחם לא תוכלו לזעוק, כי אין דרך הרב והדיינים בכך.

א"ר אבהו: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה ויום הכפורים? אמר להם: איפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מותים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה? (ר"ת ל"ב, ע"ב). צריך ביאור, למה אמר ספרי חיים וספרי מותים בלשון רבים, ולא אמר ספר חיים וספר מותים בלשון יחיד? אבל הדברים יובנו על ידי משל.

כשאנו מבקרים בבתי אוצרות של ספרים או מוצאים שני סוגי ספרים, ספרים עתיקי יומין שדפיהם שלמים ומסודרים בסדר נכון, וספרים שדפיהם מקולקלים ומפוררים. אם נתבונן לסיבת הדבר נראה כי הספרים השלמים יש להם שני לוחות משני צדיהם והם מגינים עליהם. לא כן הספרים הבלתי שלמים, הם חסרים אחד הלוחות. במקרה זה הדפים נעתקים מכריכתם ומתפרדים זה מזה ומתפורים לכל רוח. על אחת כמה וכמה שהספר ממחר להתקלקל כששני הלוחות חסרים ואין מה שיחזיק את הדפים. כיוצא בכך אם נבוא לבית יהודי ונראה כי אל השולחן הערוך מסובים בני הבית בסדר ובמשטר, הרי זה יען כי גם ההורים מסובים אל השולחן, והם שמים עיניהם על בניהם לאחדם ולקשרם. זהו ספר כרוך בשני לוחות, שעתידי להתקיים ולהאריך ימים, והוא הנקרא ספר חיים. לא בן אם יחסר חלילה אחד מן ההורים, אזי השולחן אינו ערוך בסדר הראוי והבנים אינם סמוכים על שולחן אביהם, זהו ספר מותים, כי ההורים הם הרוח החיה בבית ומגינים עליו. וזוהי כוונת המאמר. בראש השנה ויום הכפורים, דינה של כל משפחה ומשפחה פתוח וגלוי לפני הקב"ה אם תהיה ספר חיים, או חלילה ספר מותים, והוא מוציא גזר דינו. אם כן בראש השנה, כאשר לא ידע האדם אם ספרו הוא ספר החיים או חלילה להיפך, הרי צריך הוא ביום זה להשתדל להשיג שנת חיים.

מאמר י.

"חתוך חיים לכל חי". משל למה הדבר דומה, לחייט החותך את הבגד. לזה יעשה בגד ארוך, ולזה בגד קצר. כן השי"ת חותך חיים. לזה יחתוך חיים ארוכים, ולזה יחתוך חיים קצרים.

ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. ממנהג בעלי בתים המשכירים בתיהם לאחרים, לקבוע מועד לחשלום שכר הבית. יש בעלי בתים המחכים חודש עד לפרעון, ויש מחכים שנה. אולם כאשר יתם מועד השכירות חייב השוכר לשלם את דמי השכירות, ואם לא ישלם יצוה עליו בעל הבית לפנות את דירתו, ומעשים בכל יום שאם אחד אינו משלם את שכר הדירה מוציאים אותו החוצה, ואפילו יולדת אשר לא ישלם בעלת את שכר הדירה יוציאות ממיטתה וינחתו ברחוב העיר.

אף אנו אין אנו בעולם הזה אלא דיירים בעולמו של הקב"ה, ושכר הדירה שאנו משלמים הם תורה ומצוות, נדרים ונדבות ומעשים טובים שבידינו. בראש השנה בא השי"ת לגבות את דמי השכירות מאתנו עבור כל השנה, ואוי לו למי שאין בידו לשלם. בעינינו ראינו כי לפעמים יקטף אחד מבינינו באמצע השנה יען לא שלם עבור דירתו בעולם הזה, וכן ראינו כי גם יולדת הלכה לעולמה, יען בעלה לא שלם עבור שנה זו את דמי דירתה בעולם הזה, כמאמרם ז"ל: בעוון נדרים מתה אשתו של אדם (שבת ל"ב, ב'). אבל במה נשלם, ומאומה אין בידינו? אבל גדול כוחה של תפלה ואולי נזכה על ידה. לכן אנו מתפללים: אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים, עשה עמנו צדקה וחסד והושיענו.

מ א מ ר י א.

ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר, וראיתם את הארץ מה היא וגו'. והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ וגו' ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישארו פמוט בשנים ומן הרמונים ומן התאנים (במדבר י"ג, י"ז—כ"ג).

כמה שאלות יש לשאול בפרשה זו:

(א) למה כרתו זמורה עם אשכול הענבים?

(ב) למה נזכרו הרמונים והתאנים?

(ג) הרי בשבעת המינים תאנה קודמת לרמון, ואם כן מדוע הקדים הכתוב כאן רמונים לתאנים?

באור הדברים נראה, הגה ידוע שאחת מן התחבולות לפעול על האדם היא על ידי חוש הראיה, לפי שאינה דומה שמיעה לראיה, לכן נאמר (שמות כ', ט"ז) וכל העם רואים את הקולות, כלומר, רואים את הנשמע, למען פעול על העם בכת ראית הדברים. וכן מצינו במעשה פלגש בגבעה שהתחכם באיש הלוי לעורר את שבטי ישראל מדן ועד באר שבע על ידי התחבולה הזאת, כמו שנאמר (שופטים י"ט, כ"ט—ל') ויחזק בפלגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נחחים וישלחה בכל גבול ישראל, והיה כל הרואה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת וגו'.

גם בימינו, רבים הם ההולכים לראות את ההצגות בבתי התיאטרות, והמחזות המבהילים פועלים עליהם הרבה. ולא יפה עושים האבות אשר לוקחים עמהם את ילדיהם להראות להם את התמונות המבהילות אשר אינן פועלות עליהן לטוב. גם בספרי העמים מצינו כי אחד מיועצי רומי, ברצונו לפתות את בני עמו לצאת למלחמה על בני קורסיקה, הביא לבית המועצה של זקני רומי תאנים מקורסיקה והראה להם שהן עדיין לחות וטריות. אמר להם: ראו נא כי הארץ ההיא קרובה